

І чужому навчайтесь,
Щ свого не цурайтесь...
М. Шевченка

Наш голос

NAȘ HOLOS
ISSN 1220-6296

Головний редактор – Ірина Мойсей
Редактори: Іван Ребошанка
Михайло Трайста

Редколегія:

Іван Арделян, Корнелій Ірод,
Іван Кідешук, Іван Ковач,
Микола Корнищан, Микола Корсюк,
Михайло Михайлюк, Віргілій Ріцько

Адреса редакції:

Раду Попеску, 15, Сектор 1, Бухарест;
Телефони: 021/222.07.29; 021/222.07.37
Телефони/Факси: 021/222.07.37; 021/222.07.55;
E-mail: redactia.nasholos@gmail.com

Друкарня «RCR Print»,
Бухарест, Румунія
Redacția:
Str. Radu Popescu, Nr. 15, Sector 1,
București România

Застереження:

- За достовірність фактів, цитат, власних імен та інших відомостей відповідають автори підписаних матеріалів.
- Редакція може не поділяти точки зору авторів.
- Надіслані до редакції матеріали не рецензуються і не повертаються.
- Редакція залишає за собою право скорочувати і редагувати надіслані матеріали, не порушуючи їхнього основного змісту.

Читайте в номері:

- ❖ «Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди...»
(До 250-річчя від дня народження Івана Котляревського)
- ❖ Т. Г. Шевченко: Світе ясний! Світе тихий! – кредо свободи, Правди і братерства
- ❖ Тарас Шевченко – співець правди і незламної волі, святої воленьки Господньої
- ❖ Особистість Івана Дощівника в листах: з Україною в помислах та в серці
- ❖ Монографія «Голос твій ніколи не лукавив»: Михайло Михайлюк в українському літературному просторі Румунії
- ❖ Заглядає у душу молодий промінь (Лариса Михаєла Трайста. Калинова душа моя. Поезії)
- ❖ Сьомий том Ольги Кобилянської від Українського культурного фонду
- ❖ Українська романістика Румунії: Трилогія Корнелія Ірода «Свято»
- ❖ Україніка Бухарестського університету – одна із складових румунської філології (LI)
- ❖ «Нам треба якнайскоріше плекати зміну!» (Інтерв'ю)
- ❖ Свято. IV Ворог мого ворога (Уривок з роману)
- ❖ Стижерети (Уривок з повісті)
- ❖ Полянські звичаї і традиції
- ❖ Дитячі сторінки

Володимир АНТОФІЙЧУК, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

«Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди...»

(До 250-річчя від дня народження Івана Котляревського)

Іван Петрович Котляревський (1769 – 1838) – перший класик нової української літератури, один із її зачинателів, педагог-просвітильник, активний громадський діяч. Найбільшу письменницьку славу йому принесли поема «Енеїда» і п'єса «Наталка Полтавка», які воістину стали епохальним явищем в українському культурному житті. Їх автор першим відчув потребу творити українську літературу розмовною народною мовою, відкрив у національному письменстві нові теми і нові ідеї, порушив важливі проблеми соціального буття.

Народився письменник 9 вересня 1769 р. в Полтаві, на той час полковому місті. Його батько – канцелярист міського магістрату, мама, Параска Жуковська, походила з козацької родини. Початкову освіту здобував у місцевого дячка, а відтак навчався в Полтавській духовній семінарії (1780 – 1789). Там він опановував різні мови, літературу, філософію, а особливо – класичних поетів: Горация, Овідія і Вергілія. Учні, як вказував П. Знаменський, «учили їх напам'ять, робили з них перефрази й писали імітації вибраним уривком».

За свідченням першого біографа письменника Степана Стеблін-Камінського (1814 – 1886), ще в

юному віці Іван виявив «особливу пристрасть до віршування і вмів до всякого слова майстерно добирати рими, дотепні і вдалі, за що товариші звали його рифмачем». Не завершивши навчання, юнак вступив на державну службу до штату Новоросійської канцелярії – адміністративної установи, що керувала південноукраїнськими землями. Деякий час учителював в поміщицьких маєтках на Полтавщині. Цей період життя характерний глибоким інтересом Івана Котляревського до народного побуту. Письменник, як свідчить Степан Стеблін-Камінський, бував «на зборищах і забавах простолюду і сам, переодягнений, брав участь у них, уважно слухав і записував пісні і слова, вивчав мову, спостерігав звичаї, повір'я, обряди українців, ніби підготовляючи себе до майбутньої праці». Тоді ж Іван Котляревський активно вивчав історію України, знання якої стало настільки ґрунтовним, що він навіть консультував відомого вченого Дмитра Бантиша-Каменського, коли той писав знамениту «Історію Малої Росії».

У 1796 – 1808 рр. письменник перебував на військовій службі, брав участь у російсько-турецькій війні, зокрема в боях під Бендерами та в облозі Ізмаїла, їздив у Задунайську Січ. Вийшовши у відставку, він намагався знайти роботу в Петербурзі, проте бідному відставному офіцеру, до того ж без зв'язків, добитися цього було дуже важко.

З 1810 р. Іван Котляревський оселяється в рідній Полтаві, де дістає посаду наглядача (завідувача) дому виховання дітей бідних дворян. Під час війни з Наполеоном 1812 р. сформував на Полтавщині український козацький полк, за що був нагороджений пам'ятною медаллю і відзначений чином майора. У 1818 – 1821 рр. був одним із двох директорів Полтавського театру, при цьому виконував роль не лише адміністратора, а й актора та режисера. У 1827 – 1835 рр. обіймав посаду попечителя Полтавського благодійно-лікувального закладу. У 1835 р. через хворобу вийшов у відставку. Перед смертю роздав майно знайомим, відпустив на волю кріпаків.

(Продовження на 4 с.)

«Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди...»

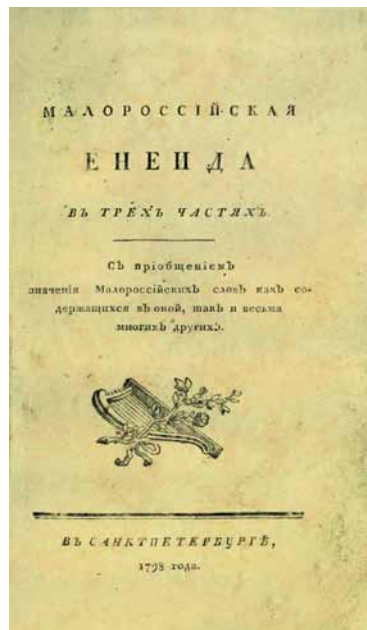
(Продовження з 3 с.)

Помер Іван Котляревський 10 листопада 1838 р. Поховали його в Полтаві на тому місці, де він заповідав: під кроною розлогої тополі неподалік від дороги. Смерть письменника була великою втратою для України, її літератури і культури. «Заплакала вся Полтава, ховаючи Котляревського, – писав Борис Грінченко, – заплакали ті прості люди, що він їм пособляв та за їх оступався, заплакали й ті розумні освічені люди, що любили Котляревського та шанували його за гарні писання». На смерть славного сина українського народу відгукнувся молодий Тарас Шевченко, пророкуючи йому безсмертя:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Ці ж слова викарбувано на пам'ятнику письменникові, відкритому 30 серпня 1903 року в Полтаві. Під час урочистостей з цієї нагоди Михайло Коцюбинський сказав: «Сто літ минуло, як те за-недбане і закинуте під сільську стріху слово, мов Фенікс з попелу, воспряло знов і в устах батька нової літератури І. П. Котляревського голосно залунало по широким світах».

Поема «Енеїда» Івана Котляревського – перший твір нової української літератури. Над нею поет почав працювати, як вважає більшість науковців, під час учителювання десь у 1794 – 1795 рр. Проте ця думка, свідомо поширювана за радянських часів, потребує суттєвого уточнення, оскільки маємо переконливі свідчення, що перші три частини поеми Івана Котляревського були написані ще до 1791 р. М. Марковський у праці «Найдавніший список «Енеїди» І. П. Котляревського і деякі думки про генезу цього твору» (1927) доводив, що російський автор М. Осипов напевне користувався списком «Енеїди» Івана Котляревського, оскільки в його творі трапляються українізми й українські означення військових чинів, тоді як він ніяк не був зв'язаний з Україною.

Перші частини поеми Івана Котляревського зазнали великої популярності серед читачів, поширювалися в численних рукописних списках. Один з них був виданий 1798 року в Петербурзі за участю прихильників української культури М. Парпури та Й. Каменецького і перевиданий 1808 року. Обидва видання містили тільки три частини. Автор був невдоволений ними, очевидно, тому, що в них були допущені помилки і вони вийшли без його відома. Перше авторське видання (чотири частини) на кошти Семена Кочубея побачило світ 1809 року в Петербурзі. Повністю поема (шість частин) вийшла в Харкові (1842) вже після смерті її творця.

Роки написання «Енеїди» Івана Котляревського – то час, коли вирішувалася історична доля України та її самобутньої культури. Твір з'явився тоді, «коли історичні обставини поставили під знак питання дальше майбутнє української мови, а також усієї української культури, – писав академік Олександр Білецький. – Бути чи не бути українському народові, який втратив останні рештки автономії, який перетворився в малій своїй частині в «малоросійське дворянство», а в більшій – у кріпаків і все сильніше відчував соціальний і національний гніт царського уряду? Бути! – відповіла на це запитання поема Котляревського». Отже, «Енеїда» ствердила незнищенність українського народу тоді, коли він зазнавав усіляких утисків. Вона возвеличила українську культуру тоді, коли дуже гостро постало питання про саме її існування.

За жанром «Енеїда» Івана Котляревського – бурлескно-травестійна переробка епопеї Вергілія (70 – 90 рр. до н. е.). Твір римського поета мав великий і тривалий успіх. Його перекладали багатьма мовами, а також пародіювали і травестували письменники різних національних літератур XVII – XVIII ст., як, наприклад, італієць Д. Ляллі («Енеїда переодягнена», 1663), француз П. Скаррон («Вергілій переодягнений», 1648 – 1652), німці Й. Міхаеліс («Енеїда», 1771) та А. Блюмауер («Вергілієва Енеїда, або Життя й пригоди благочестивого героя Енея», 1783 – 1786), росіянин М. Осипов («Вергілієва Енеїда наживоріт», 1791 – 1796) та ін.

Спираючись на першоджерело, українську фольклорну й літературну традицію, а також на досвід деяких своїх попередників, Іван Котляревський написав твір, в якому яскраво змалював не стільки троянців, скільки українців з їх національним характером і побутом.

За вимогами жанру, український письменник дотримувався сюжету,

запозиченого у Вергілія. Поема античного класика була героїчною. В ній розповідається про те, як Еней, внук троянського царя, з волі богів шукає землю латинян, де йому належить заснувати нову державу. Сім років тривають мандри Енея і троянців, сповнені різних пригод і небезпек. Нарешті мети досягнуто, але попереду – тривала й кривава війна троянців із рутульцями. Вона розгорілася через те, що цар рутульців Турн, як і Еней, хоче одружитися з Лавінією, дочкою царя Латина. В хід війни втручаються і боги: одні допомагають троянцям, інші – рутульцям. Усе закінчується на користь Енея, який перемагає Турна і стає царем латинської землі. На цій основі, за спостереженням Євгена Кирилюка, Іван Котляревський «створив оригінальний сюжет», «оригінальну систему образів», написав «якісно відмінний твір, де з особливою повнотою й майстерністю показав не абстрактних троянців, а українців, з їх національними характерами, побутом. Більше того, самі мандри Енея і його ватаги – не лише відтворення фабульних ситуацій Вергілія і Осипова, а значною мірою є своєрідним відображенням воєнних походів, мандрів запорожців».

Іван Котляревський вільно повісився з першоджерелом. На перший план він висунув принцип «перелицювання», тобто травестування. Його герої одягнені в національний одяг українців, вживають українські національні страви і напої, співають українських народних пісень, мають деякі українські імена. Загалом в поемі Івана Котляревського відбито життя і побут різних станів українського суспільства середини XVIII ст. Крім того, «Енеїда» українського автора сприймається як оригінальна гумористична поема, один із найвизначніших зразків світової бурлескної поезії.

З перших сторінок поеми читач потрапляє в атмосферу чвар, інтриг, переслідування, особистих інтересів, ініціаторами чого найчастіше виступають боги. Так, Юнона, непримирима суперниця Венери, просить Еола спрямувати проти Енея всі вітри, обіцяючи йому щедрий подарунок – «дівку чорнобриву, смачну, гарну, уродливу». Натомість Еней, рятуючись від шторму, пропонує Нептуну «півкопи грошей», на що той радо відгукнувся, бо «іздавна був драпичка». Та й сам верховний небожитель Зевс не може дати ладу, вдаючись до лайки і грубощів. Непослідовний у своїх діях, зайнятий особистими інтересами, він не здатний встежити за тим, що відбувається у його володіннях.

Пародист і травестатор, Іван Котляревський своє завдання вбачав передусім у тому, щоби ідеальних героїв класичної античної поеми знизити, «переодягнути», показати в гумористичних і комічних тонах. Позитивні риси Енея і троянців поєднуються з рисами ланців, п'яниць, гультаїв, розбишак. На думку

Олександра Білецького, головним героєм «Енеїди» Івана Котляревського виступає «не окрема людина, а люди. І які люди! <...> Це людський світ – апофеоз тілесності, неймовірної виносливості, здоров'я, яке хлюпає через край, повнокров'я. Це пройдисвіти, розбійники, ланці і в той же час лицарі, герої, титани, спроможні не одну Оссу поставити на Пеліон, скинути і знову поставити. Спробуйте позмагатися з таким народом!»

Одна з найбільших заслуг Івана Котляревського полягає в тому, що в образах травестованих богів, царів і героїв він зумів показати життя різних станів українського феодального суспільства – представників російської імперської бюрократії, української шляхти, запорожців, селян, ремісників. Письменник розповів про побут, звичаї, заняття українців, висміяв окремі недоліки тогочасного суспільного ладу. Як слушно зауважив академік Степан Смоль-Стоцький, в «Енеїді» Іван Котляревський «стає в обороні національних прав українського народу, за його відрубність і самостійність в мові, звичаях, обичаях і т. п. Багато місць «Енеїди» дає зовсім певну підставу думати, що в ній представлені особливо злидні України, які вона тоді в кожному згляді терпіла від російської адміністрації, як і взагалі відносини України до Москви, хоть з другого боку, Котляревський виявляє щиро свій державний патріотизм, свою лояльність».

Сучасні вчені беззаставно вважають, що приводом до написання «Енеїди» Івана Котляревського стало знищення Запорозької Січі в 1775 р. та ліквідація козацької автономії. Як відомо, п'ять тисяч запорожців під час руйнування генералом Текелієм Січі зуміли вирватися з лабет московського війська й дістатися турецького міста Білгорода (нині Акерман) над Дністровим лиманом, де було утворено Задунайську Січ. Частині запорізького козацтва, що брала участь у російсько-турецькій війні, було дозволено утворити Чорноморське козацьке військо, яке незабаром було поселене на Кубані.

Про долю козацтва після цих подій намагався розповісти своєю «Енеїдою» Іван Котляревський. За спостереженням Валерія Шевчука, український поет взявся за обробку твору Вергілія тому, що ще з другої половини XVII ст. в Україні була традиція називати Київ Троєю. Для нього Троя античного автора стала «приводом згадати Трою-Київ, тобто знову пов'язати в одне античне й місцеве, адже зруйновану Трою покидає Еней, щоб вирушити в свої мандри. Ці мандри не безцільні, героєм опановує ідея світлого ідеального міста, нового Риму». Отже, герой твору Івана Котляревського покликаний заснувати нову державу.

(Продовження на 10 с.)

Володимир АНТОФІЙЧУК, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

«Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди...»

(До 250-річчя від дня народження Івана Котляревського)

(Продовження з № 302-303)

«**Праматір українського народного театру**», – так охарактеризував п'єсу Івана Котляревського «Наталка Полтавка» видатний український драматург Іван Карпенко-Карий. Уперше вона була поставлена на сцені Полтавського театру в 1819 р. З того часу «Наталка Полтавка» набула широкої популярності, увійшовши до репертуару багатьох театрів і скрізь сприймалася з величезним захопленням.

Задум написати драматичний твір виник в Івана Котляревського після постановки в Харкові (1816) і Полтаві (1817) водевілю «Казак-стихотворец» Олександра Шаховського. Ця п'єса, присвячена українській тематиці, засвідчила необізнаність автора з народним життям. Невипадково українська громадськість зустріла її критично. На неправдиве і сповнене глузу відтворення українських звичаїв і побуту в творі російського драматурга Іван Котляревський відповів «Наталкою Полтавкою», яка одразу заповнила глядача красою слова і пісні, колоритними картинками народного життя, людським благородством і глибиною почуттів.

Конфлікт «Наталки Полтавки» має соціально-побутовий характер. Сільська дівчина кохає бідного наймита Петра, який змушений піти на заробітки. Тим часом її мати, вдова Терпилиха, хоче видати дочку заміж за багатого жениха, бо вбогість у хаті нестерпна. Спочатку дівчина і чути не хоче про це, але згодом, зважаючи на материні сльози, за намовою сільського виборного Макогоненка, подає рушники возному Тетерваковському.

Наталка – дівчина глибоких почуттів. Вона вірно кохає Петра, але й матері намагається в усьому годити. У цьому й полягає її душевний конфлікт. На освідчення возного вона відповідає тактовно, як і належить, з повагою до старшої й освіченої людини, водночас демонструючи гордість і благородство дівчини, яка не продає своїх почуттів за гроші.

Неоднозначно слід сприймати й образ возного. У радянському літературознавстві інтрактувався край негативно, а на театральних сценах виставлявся зі значною долею іронії й гумору, таким собі недотепою

і смішним женихом-невдахою. Проте сам текст драми заставляє подивитися на нього по-іншому. Важливо прислухатися до того, як його характеризує сама заголовна героїня: «...Письменний, розумний і поважний». І справді, не раз у творі Тетерваковський демонструє свою освіченість, добру обізнаність з українськими літописами, театром і літературою. Йому обридли нудні службові справи і чиновницька кар'єра, а тому він намагається знайти життєву втіху в сімейному затишку, в шлюбі з доброю і вродливою Наталкою, яку покохав усім серцем. Він, ніби зважаючи свій вибір, задоволено вислуховує характеристики, яку дівчині дає виборний, уважно розпитує про Петра, а відтак вдається до більш рішучих дій – просить Макогоненка, щоб той умовив Наталку дати згоду на весілля.

Водночас нема підстав розглядати образ возного тільки у позитивному плані, як це роблять деякі сучасні літературознавці. Адже він, за свідченням односельчан, – «юриста завзятий і хапун такий, що і з рідного батька злупить». Тобто перед нами типовий чиновник, породжений бюрократичною системою тогочасного суспільства.

Події у драмі небагато і всі вони майстерно підпорядковані розкриттю основного конфлікту. Сцени зустрічі Наталки, возного і виборного змінюються картиною в хаті Терпилихи. Сюди поспішає Макогоненко, щоби вмовити Наталку вийти заміж за возного Тетерваковського.

Виборний Макогоненко – представник сільської влади тих часів. За словами бурлаки Миколи, він «хитрий, як лисиця, і на всі сторони мотається; де не посій, там і вродиться, і уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже». Проте ця характеристика далеко не повна. Насамперед варто звернути увагу на прізвище персонажа, вибір якого Іванові Котляревському, очевидно, підказала традиція вертепної драми. Там під ним часто виступав типовий українець, добродушний і кмітливий, хоч трішечки і користолюбний. Такий і герой «Наталки Полтавки». Він незадоволений чиновниками, цими, за його визначенням, «письменними п'явками», обурюється

з брехні, вміє, як і належить виборному, постояти за інтереси громади. Своєю добродушністю, співчуттям людській біді, мудрими порадами і жартами він допомагає Наталці подолати складний психологічний бар'єр і дати згоду на шлюб з возним.

Одним із найвдаліших у п'єсі «Наталка Полтавка» є образ матері заголовної героїні. Опинившись у крайній бідності через легковажність чоловіка, вона поводить себе достойно, живе інтересами своєї єдиної дочки. Горпина Терпилиха щиро бажає заможного і щасливого життя Наталці, тому тактовно радить їй вийти заміж за гідного жениха, по-материнськи ніжно співчуває їй у глибоких переживаннях з приводу тривалої розлуки з коханим Петром.

Важливу композиційну роль у драмі «Наталка Полтавка» відіграє «випадкова» зустріч Петра і Миколи. Вона не тільки вносить у розвиток дії необхідну інформацію (повертаючись із заробітків, Петро довідується про Наталку, її життя в селі, заручини), а й, що найголовніше, розкриває характери обох парубків, заставляє їх активно діяти в критичній ситуації і наближати розв'язку. Веселий і життєрадісний, чутливий до чужого горя, Микола, вражений сирітською долею чесного і вірного Петра, всіляко допомагає закоханим.

Кульмінація драми «Наталка Полтавка», на думку Євгена Нахліка, є «сентименталістським апофеозом чутливості й добродетності». Тут по-справжньому виявляється рішучість і сміливість Наталки. Як тільки повернувся її коханий, вона одразу заявила: «Клянусь, що, окрім Петра, ні за ким не буду».

Проте не стільки завзятість дівчини, як поведінка парубка керує логікою подій. Це передусім спонукає возного, виборного і Терпилиху переконатися, що перед ними не «шибеник і пройдисвіт», а щира і добра людина. З одного боку, Петро демонструє свою віддану і безкорисливу любов до Наталки, а з іншого, – вірність родинно-патріархальним нормам моралі. У найнапруженіший момент він каже: «Утихомиртесь на час і вислухайте мене: що ми любилися з Наталкою, про те і Богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорював іти заміж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї – нехай мене Бог накаже! Наталко, покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки! (Одвертається і утирає сльози. Всі виявляють співчуття до Петра, навіть возний.)».

І нарешті, Петро, переймаючись долею коханої дівчини, хоче подарувати їй гроші, нажиті тяжкою

працею бурлаки: «Наталко! Я через тебе оставив Полтаву і для тебе в дальніх сторонах трудився чотири годи; ми з тобою вирости і згодовалися вкупі у твоєї матері, ніхто не воспретить мені почитати тебе своєю сестрою. Що я нажив – все твоє: на, возьми! (Виймає з-за пазухи загорнені в лубки гроші.) Щоб пан возний ніколи не попрекнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержався. Прощай! Шануй матір нашу, люби свого судженого, а за мене одправ панахиду».

Добродетельність Петра розчулює всіх. Навіть возний, усвідомивши силу почуттів і благородство парубка, відступається від своїх прав на заручену з ним дівчину і дає змогу закоханим одружитися.

Найкраще характери персонажів драми Івана Котляревського розкриваються в піснях. За своїм змістом і жанровими особливостями вони бувають ліричні («Віють вітри, віють буйні», «Сонце низенько, вечір близенько», «Чого вода каламутна...»), історичні («Гомін, гомін, гомін по діброві»), бурлацькі («Та йшов козак з Дону, та з Дону додому»), жартівливі («Дід рудий, баба руда», «Ой під вишнею, під черешнею»), сатиричні («Всякому городу нрав і права») та ін. Ці пісні не випадково введені в тканину п'єси. Вони є органічним елементом її композиції, кожна з них несе певне сюжетне навантаження, допомагає глибше розкрити образи твору, показати мрії, настрої і прагнення персонажів.

Життєвість відтвореної ситуації, майстерність у розкритті характерів, національний колорит принесли «Наталці Полтавці» Івана Котляревського виняткову популярність. Покладена на музику відомим українським композитором Миколою Лисенком, народна опера «Наталка Полтавка» перетворилася на визначне явище національної театральної культури. Іван Карпенко-Карий пророче стверджував, що «Наталка Полтавка» ще жде справжнього народного слухача, для якого була написана, що образ Наталки Полтавки пробуджує в душах глядачів «довічну правду духовної краси», бо її автор дав високий «зразок народної поезії в драматичній формі... В чім же сила п'єси, в чім її чаруюча душа краса? В простоті, в правді і, найголовніше, – в любові автора до свого народу».

Творчість Івана Котляревського, в якій, за словами Олеся Гончара, «мовби уособився оптимізм народу, його дужий, не підвладний смуткові дух, патріотичне чуття, обдарованість, моральна чистота», ознаменувала новий етап української літератури, засвідчила її зростаючий вплив на громадське життя і подальший розвиток національного письменства.